

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.137 : 341.44

Бортницька В. В.

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

МЕТА ТА ПРИНЦИПИ СПРОЩЕНОГО ПОРЯДКУ ВИДАЧІ ОСІБ

PURPOSE AND PRINCIPLES OF THE SIMPLIFIED ORDER ISSUANCE OF PERSONS

Статтю присвячено визначенню мети та принципів процедури спрощеного порядку видачі осіб. В статті проаналізована сутність спрощеного порядку видачі осіб розглянута через призму міжнародних договорів, ратифікованих Україною. Здійснено порівняння процедури екстрадиції, Європейського ордеру зі спрощеним порядком видачі осіб і визначено спільні та відмінні риси мети спрощеної процедури видачі особи. Наголошено, що в теорії кримінального процесу питання принципів спрощеного порядку видачі осіб на даний час залишається не розкритим на належному рівні, тому спробуємо визначити їх виходячи із загальних та спеціальних принципів, а також з урахуванням законодавчого закріплення принципів. Визначено, що посилення захисту людства та окремих осіб, як мета спрощеного порядку видачі осіб полягає в тому, що на міжнародному рівні здійснюється боротьба зі злочинністю. Таке об'єднання зусиль створює протидію злочинності та умови для того, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності та захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Така мета є спільною для екстрадиції, Європейського ордеру на арешт та спрощеного порядку видачі осіб. З'ясовано, що загальною метою спрощеного порядку видачі осіб є наступне: посилення захисту людства та окремих осіб; забезпечення прав людини, ресоціалізація осіб, що вчинили злочин під час виконання вироку або постанови про утримання під вартою, досягнення більшої єдності між членами Ради Європи. Специфічною метою зазначеного порядку є спрощення та прискорення процедури видачі в разі, коли розшукувана особа погоджується на видачу. Приділено увагу принципам спрощеного порядку видачі осіб, та на основі аналізу загальних та спеціальних принципів, а також з урахуванням їх законодавчого закріплення здійснено класифікацію і визначено принципи, притаманні спрощеному порядку видачі осіб. Зроблено висновок, що принцип добросовісного виконання зобов'язань передбачає, що держава, яка дає гарантії особі при застосуванні спрощеного порядку видачі осіб, виконає їх в повній мірі. У випадку спрощеного порядку видачі осіб, держава, що запитує, надає гарантії, і запевняє, що вони будуть виконані, а держава, що видає, виступає суб'єктом, який контролює дотримання даних особі гарантії.

Ключові слова: спрощений порядок видачі осіб, мета, принцип, особливість, аналіз, загальні та спеціальні принципи, aut dedere aut judicare, non bis in idem.

The article is devoted to defining the purpose and principles of the simplified procedure for extradition. The article analyzes the essence of the simplified procedure for extradition of persons considered through the lens of international treaties ratified by Ukraine. The extradition procedure and the European warrant were compared with the simplified procedure for extradition of persons and the common and distinctive features of the purpose of the simplified extradition procedure were determined. It is emphasized that in the theory of criminal process the issue of principles of simplified procedure for extradition of persons is still not solved at the proper level, so we will try to determine them on the basis of general and special principles, as well as taking into account the legislative consolidation of principles. It is determined that strengthening the protection of humanity and individuals, as a goal of simplified extradition, is to combat crime at the international level. This pooling of effort creates a counteraction to crime and a precondition to ensure that anyone who commits a crime is held to account and protects individuals, society and the state from criminal offenses. This objective is common to extradition, the European arrest warrant and the simplified extradition order. It has been found that the general purpose of the simplified procedure for extradition is to strengthen the protection of humanity and individuals; protection of human rights, re-socialization of persons who committed a crime while executing a sentence or detention order, and achieving greater unity between the members of the Council of Europe. The specific purpose of this procedure is to simplify and expedite the extradition procedure when the wanted person agrees to extradition. Attention was paid to the principles of the simplified procedure for extradition of persons, and on the basis of the analysis of general and special principles, as well as taking into account their legislative consolidation, classification was made and the principles inherent in the simplified procedure for extradition of persons were determined. It is concluded that the principle of fair fulfillment of obligations stipulates that the state which guarantees a person in the application of the simplified procedure for extradition of persons will fulfill them in full. In the case of a simplified procedure for extradition of persons, the requesting State provides guarantees and assures that they will be fulfilled, and the issuing State acts as the entity controlling the compliance of the person with the guarantees.

Key words: simplified procedure for extradition, purpose, principle, feature, analysis, general and special principles, aut dedere aut judicare, non bis in idem.

Постановка проблеми. Спрощений порядок видачі осіб запроваджений в Україні нещодавно. Аналіз спеціальної літератури свідчить, що в теорії кримінального процесу поняття сутності, предмету, мети спрощеного порядку видачі осіб не досліджені на достатньому рівні. Новизна такого порядку при-

зводить до виникнення колізій і проблемних аспектів при реалізації норм. Складність цього питання полягає в тому, що застосування спрощеного порядку видачі осіб регулюється багатьма міжнародними односторонніми та багатосторонніми договорами, додатковими протоколами до них та застереження-

ми, які висловлювали держави-члени при ратифікації. Зазначене зумовлює особливості, які необхідно враховувати при прийнятті рішення слідчим суддею щодо затвердження згоди особи на її видачу та центральним органом України про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку або про відмову у видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку. Відсутність теоретичного підґрунтя зумовлює складнощі, які виникають при застосуванні зазначеної процедури, які полягають у розумінні її суті та механізмів, які діють, що і зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання мети та принципів спрощеного порядку видачі осіб з України досліджували В.С. Березняк, А.І. Бойцов, О.І. Виноградова, С.М. Вихрист, О.М. Гумін, Л.Н. Галенська, В.В. Зуєв, Л.П. Лихолат І.І. Лукашук, В.І. Мотиль, В.А. Навроцький, І.В. Озерський, В.М. Руєф, М.М. Сенько, М.І. Суржинський, Л.Д. Удалова, та інші. Разом з тим, такі дослідження дотично стосуються спрощеної процедури видачі осіб і здебільшого розглядалися як складові інституту видачі осіб. Однак, мета та принципи спрощеного порядку видачі осіб мають специфічні особливості, які потребують окремого вивчення для правильного застосування.

Метою дослідження є проведення порівняльного аналізу процедури екстрадиції, Європейського ордеру на арешт та спеціального порядку видачі осіб і виокремлення специфічної мети та принципів, притаманних саме спрощеному порядку видачі осіб.

Виклад основного матеріалу. Реалізація процедури спрощеного порядку видачі осіб регламентована низкою міжнародних договорів та національним законодавством України. З огляду на аналіз нормативної бази, яка регламентує порядок спрощеного порядку видачі осіб, на сьогодні зазначене питання потребує законодавчого врегулювання.

Детальне вивчення процедури екстрадиції, Європейського ордеру на арешт та здійснення порівняння зі спрощеною процедурою видачі особи свідчить про спорідненість мети, мотивів, підстав та умов їх застосування. Тому, на нашу думку, розгляд сутності, підстав та умов застосування спрощеного порядку видачі осіб з України доцільно здійснювати саме через призму екстрадиції та Європейського ордеру на арешт.

Європейський ордер на арешт – це видане державою-членом судове рішення з метою затримання та передачі іншою державою-членом розшукуваної особи для здійснення кримінального переслідування або для виконання покарання чи запобіжного заходу або виконання покарання, пов'язаного із позбавленням волі [1; 2]. Екстрадиція визначається КПК України як видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або для виконання вироку (п. 2 ч. 1 ст. 541) [4; 5; 6]. Л.Н. Галенська та В.В. Зуєв зазначають, що видача особи – це не одноактна дія, а певний процес, процедура, яка має власну специфічну мету – забезпечення реалізації договірних зобов'язань щодо видачі особи,

яка вчинила злочин на території іноземної держави [7, с. 120; 8, с. 61]. На нашу думку мета спрощеного порядку видачі особи дещо відрізняється.

Спільною метою для всіх зазначених інститутів є посилення захисту людства та окремих осіб, забезпечення прав людини, ресоціалізація осіб, що вчинили злочин під час виконання вироку або постанови про утримання під вартою. Разом з тим, аналіз зазначених вище міжнародних договорів дозволяє визначити специфічну мету спрощеного порядку видачі осіб, яка полягає спрощенні та прискоренні процедури видачі в разі, коли розшукувана особа погоджується на видачу та досягненні більшої єдності між членами Ради Європи задля того, щоб особа якомога реалізувала своє право на захист.

Посилення захисту людства та окремих осіб, як мета спрощеного порядку видачі осіб полягає в тому, що на міжнародному рівні здійснюється боротьба зі злочинністю. Таке об'єднання зусиль створює протидію злочинності та умови для того, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності та захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Така мета є спільною для екстрадиції, Європейського ордеру на арешт та спрощеного порядку видачі осіб.

Забезпечення прав людини, ресоціалізація осіб, що вчинили злочин під час виконання вироку або постанови про утримання під вартою як мета спрощеного порядку видачі осіб забезпечується наявністю ряду механізмів, принципів та гарантій, спрямованих на забезпечення прав запитуваної особи, недопущення політичного, релігійного чи расового переслідування, здійснення видачі у спрощеному порядку лише на підставі добровільної згоди. Можна зробити висновок про спільність зазначеної мети для екстрадиції, Європейського ордеру на арешт та спрощеного порядку видачі осіб.

Досягнення більшої єдності між членами Ради Європи, як мета спрощеного порядку видачі осіб, полягає у посиленні індивідуальної і колективної спроможності реагування на злочини. Зазначена мета об'єднує процедуру екстрадиції, Європейський ордер на арешт та спрощену процедуру видачі осіб.

Спрощення та прискорення процедури видачі в разі, коли розшукувана особа погоджується на видачу, як мета, полягає у забезпеченні безперешкодного доступу до правосуддя. Така мета не притаманна інституту екстрадиції, оскільки, як показує аналіз правозастосовної практики, наявність ряду механізмів, в тому числі і право оскаржувати прийняті рішення, може затягнути процедуру екстрадиції на роки.

Отже, загальною метою спрощеного порядку видачі осіб є наступне: посилення захисту людства та окремих осіб; забезпечення прав людини, ресоціалізація осіб, що вчинили злочин під час виконання вироку або постанови про утримання під вартою, досягнення більшої єдності між членами Ради Європи. Специфічною метою зазначеного порядку є спрощення та прискорення процедури видачі в разі, коли розшукувана особа погоджується на видачу.

Щодо визначення принципів спрощеного порядку видачі осіб, виходимо з того, що доктрина міжнародного права передбачає використання єдності досвіду застосування інституту видачі осіб в цілому та спрощеного порядку зокрема, які відіграють векторну роль у формуванні та функціонуванні інституту видачі осіб. Під принципами в цьому дослідженні пропонуємо розміти керівні ідеї, базові положення, сформовані системи, які забезпечують функціонування правових механізмів. В.М. Руеф вважає, що принципами права є закріплені в різних його джерелах або виражені в усталеній юридичній практиці загальновизнані основоположні ідеї, які адекватно відображають рівень пізнання загально соціальних і специфічних закономірностей права, призначені для створення внутрішньо узгодженої й ефективної системи юридичних норм, а також для безпосереднього регулювання суспільних відносин в умовах наявності прогалин і суперечностей у системі права [9, с. 118].

В теорії кримінального процесу питання принципів спрощеного порядку видачі осіб на даний час залишається не розкритим на належному рівні, тому спробуємо визначити їх виходячи із загальних та спеціальних принципів, а також з урахуванням законодавчого закріплення принципів.

О.І. Виноградова поділила принципи видачі осіб на загальні і спеціальні. До загальних О.І. Виноградова віднесла такі принципи: незастосування сили або погрози силою; мирне вирішення міжнародних спорів; невтручання у внутрішні справи інших держав; міжнародне співробітництво; рівноправність і самовизначення народів; суверенна рівність держав; добросовісне виконання зобов'язань в міжнародному праві; повага прав людини; недоторканність кордонів; територіальна цілісність. До спеціальних: невидачу громадян і політичних емігрантів; невідворотність покарання; гуманність; захист прав своїх громадян за кордоном [10, с. 91, 93; 5, с. 322].

На нашу думку, принципи спрощеного порядку видачі осіб можна поділити в залежності від того, де вони закріплені на ті, що знайшли закріплення в законодавстві України та принципи закріплені на міжнародному рівні. В залежності від цього критерію можна визначити масштабність регулювання взаємодії при видачі осіб.

До принципів спрощеного порядку видачі осіб, які знайшли закріплення на міжнародному рівні, належать такі: взаємність, «видай або суди» («aut dedere aut iudicare»), принцип невидачі осіб, які скоїли політичні злочини, а також через расові, релігійні переслідування, добросовісне виконання зобов'язань, подвійної криміналізації із застосуванням певної межі покарання, принцип невислання.

До принципів спрощеного порядку видачі осіб, які закріплені в законодавстві України, належать такі: принцип non bis in idem (заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння), принцип невидачі власних громадян, принцип верховенства права, принцип незалежності суду (суддів) і підпорядкування його виключно закону, територіальний принцип.

Щодо сфери дії принципи спрощеного порядку видачі осіб можна поділити на загальні та спеціальні. До загальних принципів спрощеного порядку видачі осіб належить: принцип верховенства права, принцип незалежності суду (суддів) і підпорядкування його виключно закону, територіальний принцип, принцип non bis in idem, взаємності, «видай або суди» («aut dedere aut iudicare»), невидачі осіб, які скоїли політичні злочини, а також через расові, релігійні переслідування, добросовісне виконання зобов'язань.

До спеціальних принципів спрощеного порядку видачі осіб належить: принцип взаємності, «видай або суди» («aut dedere aut iudicare»), невидачі осіб, які скоїли політичні злочини, а також через расові, релігійні переслідування, принцип подвійної криміналізації із застосуванням певної межі покарання, принцип невислання.

Принцип взаємності полягає у тому, що запитувана держава погоджується видати особу, екстрадиція якої вимагається, керуючись принципом паритетності співпраці, або ж в обмін на гарантію, що за подібних обставин «контрагент» діятиме відповідно [12, с. 66]. Він діє за відсутності угоди, підписаної між державами. Відсутність угоди не повинна бути причиною уникнення правопорушниками відповідальності за скоєне. Але відсутність чіткої визначеної процедури призвести може порушення прав і свобод особи, що видається. Цього ні в якому разі допустити не можна [12, с. 66; 13, с. 195]. Саме тому на практиці екстрадиція на принципі взаємності здійснюється у відповідності до права запитуваної держави, рідше сторони керуються правом запитуваної держави чи укладають окрему угоду *ad hoc* про видачу конкретної особи [12, с. 66; 13, с. 195].

Наступний принцип «видай або суди» («Aut dedere aut iudicare»). Зазначений принцип здебільшого застосовується щодо злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку [12, с. 149; 14, с. 238]. Березняк В.С. зазначає, що принцип «видай або суди» є одним із основних принципів інституту видачі осіб [11, с. 324]. Хоча, на нашу думку, роль цього принципу перебільшена з огляду на те, що його застосування обмежене певною групою злочинів.

Принцип невислання non-refoulement («невислання»), передбачає, що у разі існування ризиків незабезпечення права на справедливий судовий розгляд, особа не може бути вислана до іншої держави.

Принцип невидачі осіб, які скоїли політичні злочини, а також через расові, релігійні переслідування захищає особу від нетерпимості і упередженого ставлення, які вирізняються особливою жорстокістю. Невидача осіб, які скоїли політичні злочини, здебільшого ґрунтується на принципі невтручання у внутрішні справи держави, а межі видачі – міркуваннями національної політики [13]. Проблемним в даному аспекті є те, що поняття «політичний злочин» не визначено ані в національному, ані в міжнародному законодавстві, критерії, які свідчать про приналежність до політичного злочину не достат-

ньо чіткі, що призводить до різного їх трактування. З огляду на це, застосування спрощеного порядку видачі осіб за наявності ознак політичного переслідування можливе, однак особа має усвідомлювати ризики, що можуть настати.

Принцип добросовісного виконання зобов'язань передбачає, що держава, яка дає гарантії особі при застосуванні спрощеного порядку видачі осіб, виконає їх в повній мірі. У випадку спрощеного порядку видачі осіб, держава, що запитує, надає гарантії, і запевняє, що вони будуть виконані, а держава, що видає, виступає суб'єктом, який контролює дотримання даних особі гарантії.

Загальноживаним є принцип подвійної криміналізації із застосуванням певної межі покарання. За своєю суттю цей принцип являється модифікацією принципу *nullum crimen, nullum poena, sine lege* щодо транскордонних злочинів. Він означає не що інше, як те, що немає злочинів, нема покарань без закону, який встановлює кримінальну протиправність дії і за місцем вчинення, і за місцем притягнення до відповідальності. Так як принцип «нема злочину, нема покарань без закону» є загальним і беззаперечним щодо будь-якого злочину, то таким же повинен визнаватися і принцип «подвійної криміналізації» щодо транскордонних злочинів [13].

Принцип *non bis in idem* (заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння) покладає на державу, що видає обов'язок вжиття заходів щодо недопущення притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння. Цей принцип є одним із основних в інституті видачі осіб.

Принцип невидачі власних громадян відбиває сутність та зміст інституту громадянства; є вихідною засадою; діє безпосередньо; є основою для практики державного будівництва у сфері громадянства; в ньому відтворюється поведінка особи, обсяг її свободи; є показником демократичності держави [17, с. 443]. Відповідно до ст. 589 КПК України у видачі особи іноземній державі відмовляється у разі, якщо особа, стосовно якої надійшов запит про видачу, відповідно до законів України на час прийняття рішення про видачу (екстрадицію) є громадянином України. З огляду на це, спрощений порядок видачі не може бути застосований.

Принцип верховенства права закріплений у статті восьмій Конституції України. Він являє собою реальне віддзеркалення соціальних цінностей та ідеалів у межах конкретної нормативної системи, оформленої в загальних та галузевих правових принципах (підпринципах), правових нормах, судових рішеннях [18, с. 12].

Принцип незалежності суду (суддів) і підпорядкування його виключно закону відіграє важливу роль у функціонуванні спрощеного порядку видачі осіб. Зазначене обумовлено тим, що ключовою умовою застосування спрощеного порядку видачі осіб є наявність згоди такої особи на її видачу, яка надає добровільно. Саме слідчий суддя, відповідно до ст. 588 КПК України засвідчує таку згоду.

Територіальний принцип є основним і найчастіше вживаним. Він впливає безпосередньо із суверенітету держави, а саме – із суттєвої його властивості – територіального верховенства. Принцип можна виразити у правилі: «Кожна держава має право здійснювати юрисдикцію над своєю територією і всіма особами й речами, що знаходяться в її межах, із дотриманням визнаних міжнародним правом імунітетів» [12, с. 139].

Таким чином, принципи спрощеного порядку видачі осіб поділяються в залежності від того, де вони закріплені на ті, що знайшли закріплення в законодавстві України (принцип «*non bis in idem*» (заборони притягнення до відповідальності або покарання двічі за одне й те саме діяння), принцип невидачі власних громадян, принцип верховенства права, принцип незалежності суду (суддів) і підпорядкування його виключно закону, територіальний принцип) та принципи закріплені на міжнародному рівні (взаємності, «видай або суди» («*aut dedere aut judicare*»), невидачі осіб, які скоїли політичні злочини, а також через расові, релігійні переслідування, принцип добросовісного виконання зобов'язань, подвійної криміналізації із застосуванням певної межі покарання, принцип невислання).

Висновки. Спрощений порядок видачі осіб має загальну мету та специфічну мету, яка полягає у спрощенні та прискоренні процедури видачі в разі, коли розшукувана особа погоджується на видачу.

Функціонування спрощеного порядку видачі осіб забезпечують загальні принципи та спеціальні принципи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародні договори України про передачу засуджених осіб як можливість для засуджених відбувати покарання, пов'язане з позбавленням волі, на території держави, громадянами якої вони є. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4490
2. Рамочное решение № 2002/584/ПВД Совета ЕС о европейском ордере на арест и процедурах передачи лиц между государствами-членами. Редакция від 26.02.2009. URL: https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_b17
3. Сенько М.М. Європейський ордер на арешт та національне кримінальне право. URL: <http://criminallaw-offspring.blogspot.com/2011/5/blogpost.html>.
4. Удалова Л.Д., Мотиль В.І., Гумін О.М. Прокурорський нагляд за екстрадицією особи: монографія. Київ. 2012. 144 с.
5. Березняк В. С. Актуальні питання екстрадиції осіб, які вчинили злочин. Юридична наука та правоохоронна діяльність. *Проблеми боротьби зі злочинністю очима майбутніх правоохоронців* : тези доп. міжвуз. наук.-практ. конф. молодих учених (Дніпропетровськ, 18 травня 2005 р.). Дніпропетровськ. 2005. С. 159–162.
6. Озерський І.В., Озерська А.В., Кашук І.О., Міжнародне співробітництво в питаннях екстрадиції. *Економіка, фінанси, право*. 2005. № 2. С. 33–35.
7. Галенская Л. Н. Международная борьба с преступностью : монографія. Москва. 1972. 167 с.

8. Зуєв В.В. Спрощений порядок видачі: Європейський досвід. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали пост. діюч. наук.-практ. семінару (Харків, 26 жовт. 2018 р.). Харків. 2018. С. 60–64.
9. Руєф В.М. Специально-юридические принципы права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. «Теория истории права и государства». Волгоград, 2004. 24 с.
10. Виноградова О. І. Принципи міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. *Право України*. 1999. № 4. С. 90–93.
11. Березняк В.С. Функції та принципи інституту екстрадиції: поняття і ознаки. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «ПРАВО»*. 2014. Випуск 2. С. 320–325.
12. Вихрист С.М. Видача осіб в аспекті співвідношення міжнародного та національного права: дисертація канд. юрид. наук: 12.00.11 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2003. 185 с.
13. Бойцов А. И. Выдача преступников: монография. СПб. 2004. 795 с.
14. Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право: монография. М. 1999. 287 с.
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Дрозд і Янушек проти Франції та Іспанії» від 26 червня 1992 року. Заява № 12747/87. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57774>.
16. Навроцький В.А., Принцип «подвійної кримінальності» і його застосування у справах транскордонних злочинів. *Наукові записки ХЕПУ*. 2004. № 1. С. 101–109.
17. Суржинський М.І. Принципи громадянства: поняття, теоретичні проблеми систематизації та класифікації. *Право України*. 1999. № 4. С. 112–116. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63964/96-Surzhynskyi.pdf?sequence=1>.